

**Матеріальне забезпечення
православного духовенства Волині
кінця XIX – початку XX ст.
(на прикладі села Доросині)**

Олеся Тоцька

Описано матеріальне забезпечення духовенства Волині кінця XIX – початку XX ст. на прикладі села Доросині. Наведено дані про храм і його причет, церковну землю, ліс, будівлі, доходи. Подано фотографії Доросинівської ікони, церкви, парафіяльного священика.

Ключові слова: *матеріальне забезпечення, священик, село Доросині, церква.*

Світлої пам'яті моїх незабутих предків присвячую

У ст. 5 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» зазначено, що церква (релігійні організації) в Україні відокремлена від держави. Остання не втручається у здійснювану в межах закону діяльність релігійних організацій, а також не фінансує діяльність будь-яких організацій, створених за ознакою ставлення до релігії. Отже, фактично релігійні організації утримуються, в основному, за рахунок пожертвувань своїх членів, хоча так було не завжди.

Про матеріальне забезпечення духовенства писали такі вітчизняні науковці, як Т. О. Шмарьова, І. М. Шугальова й ін. Зокрема, вони досліджували питання матеріального забезпечення православних церковнослужителів у Російській імперії в період після секуляризації церковних земель за імператриці Катерини II і введення штатів – до революції 1917 р.¹, правового статусу та рівня матеріальної забезпеченості православного та католицького духовництва

¹ Шмарьова Т. О. Матеріальне забезпечення православних священно-церковно-служителів в Російській імперії [Електронний ресурс] / Т. О. Шмарьова // Юридичний вісник. – 2014. – № 4. – С. 279-282.

Правобережної та Західної України наприкінці ХІХ – у першій чверті ХХ ст.² тощо.

Однак у цих наукових розвідках не було проведено детального аналізу матеріального забезпечення духовенства якоїсь однієї конкретної сільської парафії. Саме цю прогалину і покликана заповнити наша стаття.

Для дослідження обрано «найкраще село на Волині» (як його названо в пісні на слова В. Лучука) – Доросині Рожищенського р-ну Волинської області. Воно відоме своєю іконою Богоматері-Елеуси (Милування) ХV ст., яка зараз експонується в Олеському замку, що є філіалом Львівської картинної галереї. У сімдесяті роки ХХ ст., коли був намір влади закрити храм, цю святиню забрали з місцевої церкви до Львова³. Слід зазначити, що композиція Доросинівської ікони має одну особливість – зображення Богоматері не поясне, а майже поколінне, – яка виникла внаслідок змін в іконографічному типі Богоматері-Елеуси в зріст⁴.

Підґрунтям для аналізу будуть клірові відомості храму святого апостола Луки с. Доросині за 1880-1911 рр.⁵, оскільки саме в 1880 р. тут з'явився новий настоятель – щойно рукоположений о. Антоній Хотовицький.

Село

У 1880 р. в селі нараховувалося 39,25 дворів, в яких проживало 157 осіб чоловічої та 165 осіб жіночої статі. У 1911 р. кількість дворів було вже 101,75, осіб чоловічої статі – 407, жіночої – 393.

Храм

Стара дерев'яна церква, побудована в 1721 р. стараннями невідомо кого, за своєю ветхістю була зруйнована в 1875 р., а на її місці побудована нова. Станом

² Шугальова І. М. Правовий статус та матеріальне становище духовенства Правобережної та Західної України наприкінці ХІХ – в першій чверті ХХ століття (за матеріалами польських архівів) [Електронний ресурс] / І. М. Шугальова // Історичний архів. – 2011. – Вип. 6. – С. 68-71.

³ Федчук В. У музеї Доросинів – уся їхня 565-річна історія [Електронний ресурс] / В. Федчук.

⁴ Логвин Г. Живопис Волині ХІ–ХV ст. [Електронний ресурс] / Г. Логвин // Образотворче мистецтво. – 1972. – № 1.

⁵ Державний архів Волинської області. – Ф. 35 «Волинська духовна консисторія, м. Луцьк Луцького повіту Волинської губернії». – Оп. 5. – Спр. 356-385.

на 1880 р. у ній ще були недобудовані вікна, підлога й іконостас, вона була зовсім не розписана всередині.

Самостійна Свято-Луківська церква входила до 5-го округу Луцького повіту Волинської єпархії. Новий храм був побудований у 1881 р. стараннями парафіян-власників і освячений 17 жовтня цього ж року. Будівля дерев'яна з такою ж дзвіницею, побудованою разом, міцна, ззовні та всередині пофарбована олійною фарбою.

У 1905 р. вона була відремонтована коштами парафіян, а саме: цегляними стовпами підігнані дерев'яні прогони напівпідвалу для зміцнення; влаштована арка, два кліроси, новий іконостас; перероблені главки на церкві і в них уставлені нові золочені залізні хрести. Заново освячена 21 січня 1906 р.

Престол у ній один в ім'я святого апостола та євангеліста Луки. Начиння бідне.

Опис церковного майна був зроблений 4 серпня 1868 р., скріплений благочинним священиком Яковом Панькевичем і затверджений його печаткою.

Прибутково-видаткова книга про свічну та церковну суми за шнуром і печаткою консисторії видавалася періодично, зокрема в 1861 р., 30.12.1877 р., 01.03.1884 р., 12.09.1886 р., 06.02.1890 р., 06.02.1893 р., у 1895, 1898 і 1911 рр.; зберігалася в цілості.

Копії з метричних книг з 1804 р., а також сповідальні відомості з 1832 р. зберігалися в цілості. У церковній бібліотеці знаходилося 30 томів книг.

Преосвященнійший відвідав парафію в 1911 р.

Зараз церква охороняється державою як пам'ятник архітектури.

Церковний причет

Причету по штату належало дві особи: у 1880-1885 рр. – священик і дячок, з 1886 р. – священик і псаломщик.

Більше 24 років, починаючи з 1880 р., настоятелем Доросинівської парафії св. ап. та євангеліста Луки був згаданий раніше священик Антоній Прокопович Хотовицький (1854 р. н.), який керував паствою до своєї смерті в

1904 р. Це була його перша та єдина парафія в житті. Сімейство о. Антонія складалося з дружини Олександри Інокентіївни (03.03.1862 р. н.) та 11 дітей:

- 1) син Валентин (30.09.1881 р. н.);
- 2) син Борис (1882-1885);
- 3) син Миколай (1884 р. н.);
- 4) син Олександр (04.06.1886-1937);
- 5) дочка Лідія (25.02.1888-1961);
- 6) дочка Ольга (1889-1894);
- 7) син Федір (08.02.1891 р. н.);
- 8) дочка Афанасія (1892-1894);
- 9) син Павло (17.02.1897 р. н.);
- 10) син Антоній (02.04.1900-30.05.1977) – майбутній архієпископ Вінницький і Брацлавський Аліпій⁶;
- 11) син Володимир (02.04.1900-1975).

У 1901 р. о. Антоній був призначений благочинним 1-го округу Луцького повіту. Найвищою церковною нагородою, яку він отримав у 1902 р., була камілавка.

На зміну о. Антонію прийшов його зять – священник Костянтин Феодосійович Тоцький (21.05.1882-19.07.1927). Тут він був настоятелем з 1904 р. до самої смерті за винятком 1915-1918 рр. Адже під час першої світової війни влітку 1915 р. австро-німецькі війська захопили село. У зв'язку з цим о. Костянтин, як представник духовенства, був примусово евакуйований із сім'єю в Росію (м. Смоленськ). У червні 1916 р. російські війська прорвали фронт на Луцькому напрямі (Брусилівський прорив). До лютого 1918 р. лінія фронту проходила по річці Стохід, за 5 км від села⁷. У Доросині настоятель повернувся аж весною 1918 р. на прохання громади села, перед тим змінивши

⁶ Тоцька О.Л. Архієпископ Аліпій (Хотовицький): штрихи до портрета / О.Л. Тоцька // Роль особистості в Церкві: матеріали міжнар. наук.-пр. конф., Луцьк, 19 трав. 2016 р. – Луцьк: Вид-во ВПБА ЕІКΩΝ, 2016. – С. 230-243.

⁷ Доросині. – Вікіпедія. – [Електронний ресурс].

ще декілька місць проживання (с. Ліхново Рославського р-ну Смоленської обл., м. Житомир, с. Клембівка Заславського р-ну Хмельницької обл.).

Сімейство о. Костянтина складалося з дружини Лідії Антоніївни та п'яти дітей:

- 1) дочка Раїса (21.08.1906-1985);
- 2) син Костянтин – помер немовлям;
- 3) дочка Іларія – померла немовлям;
- 4) син Ігор (29.06.1910-15.04.2006);
- 5) син Борис (1912-1982).

У 1910 р. о. Костянтин був призначений благочинним 5-го округу, а 01.09.1924 р. – 3-го округу Луцького повіту⁸. Постановою Священного Синоду від 12.04.1924 р. нагороджений до свята Св. Пасхи – 27(14) квітня – золотим наперсним хрестом⁹.

Збереглися відомості, що 9 липня 1923 р. с. Доросині відвідав Преосвященнійший Антоній (Марценко), єпископ Люблінський, який згідно доручення Високопреосвященнішого Діонісія (Валединського), митрополита Варшавського і Волинського та всієї Православної Церкви в Польщі, протягом 5-13 липня 1923 р. здійснював архіпастирську поїздку по Луцькому повіту. Ось як про це написала преса:

«У с. Доросині, навпаки, владика був зустрінутий надзвичайно натхненно, причому вітальна промова священника Тоцького, надзвичайна увага до Преосвященнішого парафіян, чудовий хор, оздоблення храму і найбільше св. Вівтаря, – показали владиці на власні очі, що пастир тут на належній висоті пастирського покликання. Приблизно на цю тему («Азь есмь пастырь добрый») Преосвященнійший і сказав там своє повчання. Священик Тоцький – біля 10-15 років на одній парафії; був під час евакуації помічником

⁸ Административныя перемѣны // Вѣстник православной митрополии въ Польше. – 1924. – № 31-32. – С. 2.

⁹ Синодальныя награды // Вѣстник православной митрополии въ Польше. – 1924. – № 12-15. – С. 9.

епархіального місіонера в Смоленській єпархії і немало трудиться в боротьбі зі штундою»¹⁰.

Слід зазначити, що Патріаршим і Синодально-Канонічним Томосом Вселенської Константинопольської Патріархії від 13 листопада 1924 р. за підписами патріарха Григорія VII та 12 митрополитів Православна Церква на території Польської держави отримала статус автокефальної (без права варити миро)¹¹. Отже, це стосувалося так само і Доросинівської парафії. Згідно послання цього ж патріарха від 27 лютого 1924 р. була зроблена спроба ввести в церковний місяцеслів новий календарний стиль¹². Але у зв'язку з явним спротивом населення успіху вона не мала.

І о. Антоній, і о. Костянтин поховані біля свято-Луківського храму с. Доросині.

Після них якийсь час на парафії служив зять о. Костянтина – священик Вассіан Лопухович (1902-1983).

Окрім священиків, протягом аналізованого періоду незмінним членом причету спочатку в якості дячка, а потім псаломщика був Семен Миколайович Логвинський (1844 р. н.). – син паламаря, уродженець с. Черемошне Ковельського повіту Волинської єпархії. Причетницьким дисциплінам він навчався вдома і після складання екзамену був посвячений у стихар 24.05.1865 р. Преосвященнішим Ієрофеєм (Лобачевським), єпископом Острозьким, вікарієм Волинським і Ковельським; призначений на посаду дячка Луцького повіту в с. Доросині.

Церковна земля

На початках точна кількість землі була невідома. Тільки на частину землі лісного сінокошу в обсязі 10 десятин 1620 кв. сажнів був план, складений у 1877 р., який зберігався в церковному архіві (для довідки: 1 десятина = 2400 кв.

¹⁰ Первая архипастырская поездка Преосвященного Антония, епископа Люблинского, по Вольнской епархии // Вѣстник православной митрополии въ Польше. – 1923. – № 19. – С. 11.

¹¹ Патріаршій и Синодально-Канонический Томос // Вѣстник православной митрополии въ Польше. – 1925. – № 8. – С. 1-2.

¹² Послание // Вѣстник православной митрополии въ Польше. – 1924. – № 12-15. – С. 2.

сажнів = 1,09 га; 1 кв. сажень = 4,55 м²). На іншу землю ні плану, ні межевої книги не було. З приводу цієї землі була розпочата справа в 1867 р., знову відкрита в 1880 р., але знаходилася без належного ходу. Цією землею, за винятком захопленої поміщиками, користувалися самі церковнослужителі.

З 1898 р. в клірових відомостях зазначалося, що землі при цій церкві «удобної та неудобної» всього 69 десятин 1356 кв. сажнів:

- а) садибної разом із погостом церковним – 1 десятина 2200 кв. сажнів;
- б) орної – 27 десятин 1960 кв. сажнів;
- в) сінокосної – 39 десятин 2296 кв. сажнів, з якої 5 десятин – під лісом, 20 десятин – під чагарниками та болотами абсолютно непридатної.

Окрім того, була спірна орна земля обсягом 3 десятини 1150 кв. сажнів, яка перебувала в користуванні поміщиці Констанції Подгурської.

На церковну землю був план, складений у 1893 р. землеміром Констянтином Васильовичем Гриневичем, який перебував при Луцько-Дубенському з'їзді Мирових Посередників. У 1900-1901 рр. цей план знаходився в Луцькому окружному суді у зв'язку з тяжбою з поміщицею Подгурською.

Землею користувалися самі церковнослужителі. Земля, крім непридатної, була середньої якості: місцями чорноземна, жовтувато-глиниста, місцями піскова. У середньому чистий дохід, який вона приносила в 1910-1911 рр., становив 260 рублів щорічно.

Церковний ліс

У клірових відомостях за 1897-1898, 1900-1902 рр. наявні згадки про церковний ліс – частково будівельний, але переважно дров'яний; у 1903-1909 рр. – про будівельний ліс.

Церковні будівлі

Будинки священика і дячка (псаломщика) знаходилися на церковній садибній землі, обидва – дерев'яні. У 1880-1882 р. були зовсім ветхими.

Будинок священика у 1883-1891 рр. був новим (у 1884 р. – ще не закінченим), у 1892 р. – застарілим. Відремонтували його в 1899 р. У 1910-1911 рр. він був зіпсутий грибок і перебував у дуже поганому стані.

Будинок дячка (псаломщика) у 1880-1891 рр. був зовсім ветхим. У 1895 р. побудували новий, міцний.

Обидва будинки перебували у власності церкви.

Церковні доходи

На утримання церковнослужителів у 1880-1910 рр. отримувалося з державної казни 350 руб., у 1911 р. – 400 руб. на рік на весь причет.

У 1910 р. форма клірової відомості дещо змінилася, стала більшою. У ній з'явилася певна деталізація доходів. Так зазначалося, що кружкових доходів за 1910 р. було отримано 240 руб, за 1911 р. – 247 руб. на весь причет. Інших джерел утримання членів причету й отриманого від них доходу не було.

У 1910 р. священик отримував:

- 1) з казни – 300 рублів річної платні;
- 2) кружкового доходу по приході – до 160 руб. на рік;
- 3) доходу від церковної землі – до 165 руб на рік.

Водночас псаломщик отримував:

- 1) з казни – 50 рублів річної платні;
- 2) кружкового доходу по приході – до 60 руб. на рік;
- 3) доходу від церковної землі – до 65 руб на рік.

Отже, як бачимо, у кінці XIX – на початку XX ст. матеріальне забезпечення простого сільського священика с. Доросині було доволі скромним. Бо хоча він і міг користуватися церковною землею, лісом, будинком, але свого власного майна не мав. Окрім того, не вся земля була родючою, частина орної – захоплена поміщицею. Водночас фінансування з державної казни протягом 31 року (!) було незмінним – 350 руб. І навіть в офіційних документах (клірових відомостях) за аналізований період утримання церковнослужителів цього села у зв'язку з малою кількістю та поганою якістю землі щорічно визначалося бідним.

Але, не зважаючи на це, священники не покидали парафії (за винятком воєнних дій), служили тут до смерті, і давали приклад вірним своїми словами та власним життям (як це написано на звороті протоієрейського хреста), показували парафіянам, що в людському житті головне не матеріальне, а духовне.

Список джерел і літератури:

1. Административныя перемѣны // Вѣстник православной митрополии въ Польше. – 1924. – № 31-32. – С. 2.
2. Державний архів Волинської області. – Ф. 35 «Волинська духовна консисторія, м. Луцьк Луцького повіту Волинської губернії». – Оп. 5. – Спр. 356-385.
3. Доросині. – Вікіпедія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org>
4. Логвин Г. Живопис Волині XI–XV ст. [Електронний ресурс] / Г. Логвин // Образотворче мистецтво. – 1972. – № 1. – Режим доступу : <http://www.volart.com.ua/art/ikona/tkt5.html>
5. Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.vlasenko.net/pgs/pgs-html/pgs2-104.html>
6. Патріаршій и Синодально-Канонический Томос // Вѣстник православной митрополии въ Польше. – 1925. – № 8. – С. 1-2.
7. Первая архипастырская поѣздка Преосвященного Антония, епископа Люблинского, по Волынской епархии // Вѣстник православной митрополии въ Польше. – 1923. – № 19. – С. 11.
8. Послание // Вѣстник православной митрополии въ Польше. – 1924. – № 12-15. – С. 2.
9. Синодальныя награды // Вѣстник православной митрополии въ Польше. – 1924. – № 12-15. – С. 9.
10. Тоцька О. Л. Архієпископ Аліпій (Хотовицький): штрихи до портрета / О. Л. Тоцька // Роль особистості в Церкві: матеріали міжнар. наук.-пр. конф., Луцьк, 19 трав. 2016 р. – Луцьк: Вид-во ВПБА ΕΙΚΩΝ, 2016. – С. 230-243.
11. Українська православна церква. Волинська епархія. Рожищенське благочиння [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://orthrozhische.at.ua/photo/khram_svyatogo_apostola_luki_s_dorosini/26
12. Федчук В. У музеї Доросинів – уся їхня 565-річна історія [Електронний ресурс] / В. Федчук. – Режим доступу : <http://m.day.kyiv.ua/uk/article/poshta-dnya/iz-lyubovyyu-doridnogo-sela>
13. Шмарьова Т. О. Матеріальне забезпечення православних священно-церковно-служителів в Російській імперії [Електронний ресурс] / Т. О. Шмарьова // Юридичний вісник. – 2014. – № 4. – С. 279-282. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/urid_2014_4_59

14. *Шугальова І. М.* Правовий статус та матеріальне становище духовенства Правобережної та Західної України наприкінці ХІХ – в першій чверті ХХ століття (за матеріалами польських архівів) [*Електронний ресурс*] / І. М. Шугальова // Історичний архів. – 2011. – Вип. 6. – С. 68-71. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ians_2011_6_14

Ікона Богоматері-Елеуси XV ст. с. Доросині

© Федчук В. У музеї Доросинів – уся їхня 565-річна історія [Електронний ресурс]

«Державотворення і помісність Церкви: історичні процеси та сучасні реалії»
Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (18.05.2017)
Матеріальне забезпечення православного духовенства Волині
кінця XIX – початку XX ст. (на прикладі села Доросині) / Олеся Тоцька

Храм святого апостола Луки с. Доросині

© Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР. – [Электронный ресурс]

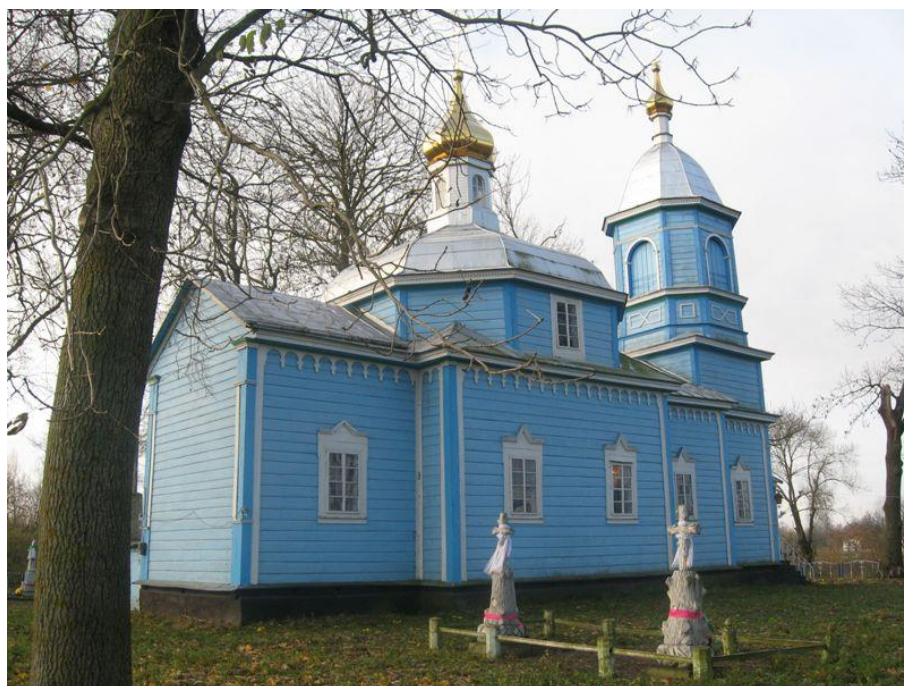
*«Державотворення і помісність Церкви: історичні процеси та сучасні реалії»
Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (18.05.2017)
Матеріальне забезпечення православного духовенства Волині
кінця ХІХ – початку ХХ ст. (на прикладі села Доросині) / Олеся Тоцька*

Охоронний знак храму святого апостола Луки с. Доросині

© Українська православна церква. Волинська єпархія. Рожиченське благочиння. – [Електронний ресурс]

«Державотворення і помісність Церкви: історичні процеси та сучасні реалії»
 Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (18.05.2017)
 Матеріальне забезпечення православного духовенства Волині
 кінця XIX – початку XX ст. (на прикладі села Доросині) / Олеся Тоцька

Храм святого ап. Луки с. Доросині всередині і ззовні (з могилами його настоятелів – о. Антонія Хотовицького й о. Костянтина Тоцького)

© Українська православна церква. Волинська єпархія. Рожиченське благочиння. – [Електронний ресурс]

*«Державотворення і помісність Церкви: історичні процеси та сучасні реалії»
Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (18.05.2017)
Матеріальне забезпечення православного духовенства Волині
кінця XIX – початку XX ст. (на прикладі села Доросині) / Олеся Тоцька*

Ієрей Костянтин Тоцький

© Сімейний архів родини Тоцьких

*«Державотворення і помісність Церкви: історичні процеси та сучасні реалії»
Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (18.05.2017)
Матеріальне забезпечення православного духовенства Волині
кінця ХІХ – початку ХХ ст. (на прикладі села Доросині) / Олеся Тоцька*

*Ієрей Костянтин Тоцький
з дружиною Лідією, сином Ігорем і парафіянами*

© Сімейний архів родини Тоцьких

*«Державотворення і помісність Церкви: історичні процеси та сучасні реалії»
Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (18.05.2017)
Матеріальне забезпечення православного духовенства Волині
кінця ХІХ – початку ХХ ст. (на прикладі села Доросині) / Олеся Тоцька*

Olesya Totska

Financial support of the Orthodox clergy of Volyn,

in the late XIX and early XX century. (*As an example, the village of Dorosyni*)

The financial support of the Orthodox clergy of Volyn in the late XIX and early XX century (the village of Dorosyni, as an example) is described. Information about the Temple and its clergy, church land and earnings are showed. Photographs of the icon of Dorosyni, the church, and the priest of the parish are posted, as well.

Key words: Financial support, priest, village of Dorosyni, church.

Тоцька Олеся Леонтіївна,

кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту факультету економіки та управління Східноєвропейського національного університету